

РЕЦЕНЗУЄМО “МИР ДУМАМ... МУДРИМ”

[Бондаренко С. 3 ким МІСто говорить: вірші, поеми. – Київ: Видавництво “Український пріоритет”, 2017. – 200 с.]

Якщо бути відвертим, то вірші й поеми С. Бондаренка ми часто читали в періодиці. Привернула нашу увагу книжка “Ніж і ніжність”. Упіймали себе на думці, що позитивом для сприймання цих творів стала неповторність слововираження. Але чи писати про це? Двоїсте відчуття. З одного боку, було бажання взятися за перо, а з іншого – зупиняла поетова посада редактора. Дехто може назвати наші словесні реверанси заграванням із представником “спілчанського Олімпу”, саме такою є совкова ментальність психології окремих осіб.

До наших рук потрапило видання “3 ким МІСто говорить”. Отож вирішили, що цього разу неодмінно оприлюднимо свої міркування про нього, зважаючи на поетичну справжність та хист творця слова.

1. Занурення в течію темарію

Якщо говорити про поезію від найдавніших часів, то неможливо оминати питання про громадянськість, філософічність, пейзажність та інтимність лірики, звісно, наводячи ті чи інші цитати для підтвердження думки. Та відразу відмовилися. По-перше, плин часу свідчить, що чогось нового в темарій епохи не приносили. Хіба назвеш відкриттям зображення тієї чи іншої теми на часовому тлі? По-друге, не впевнені, що всі так, як ми, сприймуть цитати. “На колір і смак – товариш не всяк”. Тому й не говоритимемо про твори С. Бондаренка з огляду на це. Спробуємо поглянути на проблеми темарію по-іншому. Є поети, лірику яких дуже легко розмежувати. На допомогу тут можуть прийти вже самі назви творів. Упевнені, що існування досконалого тексту з метафоричним заголовком додає йому влучності та переплетення мотивів. Щось подібне бачимо й у С. Бондаренка. Прикладом може слугувати вірш “Коштовності”: “Всі ми, всі вже для чогось були на світі, на цьому святі чи... на якійсь війні, за повітря наше, за наші душі-віти, за те, щоб говорити нам при вікні”. Не знаємо про те, як сприйме це читач, а от “душі-віти” нам імпонують. Ще одна обставина, яка виокремлює твір: поет не приховує свою громадянськість. Таку сув’язь не вважаємо негативом, а радше елементом, що налаштовує на позитивність сприймання. Дозволимо собі ще кілька цитат: “Я брав тут уроки запеклого щастя в дерев і птахів, що живуть поза смертю”. Переконані, що тільки справжній поет спроможний знайти “запекле щастя”. “Без тебе я став би Едіпом без трону чи десь паханом, де чатує шакал, а може б, як вискочка жив електронний та-очі, як Слово! Та-Слово, як шал...”, “Приземлюється парашутистка-зима – до лиця її купол.” Різноманітність тем?! Та не це виходить на перший план, а переплетення мотивів крізь призму органічності та особистісного світосприймання.

І все ж візьмемо на себе сміливість тематичного розділення і почнемо із творів на громадянську тематику. Цей тематичний пласт є найбільш різноманітним у доробку письменника. Скажімо, українські поети часто пишуть про роль Євромайдану в житті громадян, його енергетикою перейнято багато віршів Антоніни Цвід, Любові Проць, Олега Гончаренка. “Краями у цього Трищастя – дві площі, а в центрі – Майдан: з пришестьям мільйонів, з причастям, простим прикладанням до ран”. Тема Майдану відгукується також у віршах “Телепатія”, “Підвішене щастя”, “Старий Київ”, поемі “Майдани і магнати, або Магія трав”. Тут, як нам здається, варто підкреслити: ідеальність теми поет робить щоденністю почувань, защемленістю. Але саме вона надає

римам, верлібрам урочистості. Останню заувагу вважаємо дуже істотною, бо маємо цілий масив “майданних творів” із ура-патріотичною риторикою. У глибині душі народжувався роздум і в багатьох випадках не варто ляяти за це версифікаторів, бо вони по-своєму пишуть про найсвятіші почуття. Та чомусь усе більше прагнемо звернутися до “майданної теми” з присмаком буденщини. Доплюсуємо сюди тривожність переживань: “І скільки Майданів європейцям подать, І скільки вам жертв, щоб знайти хоч на карті той Київ, що з тища двохсотих – не варті, все стримує орди і варварську тать, й ніяк не спитає: чи ви того варті?”.

Істотним є й те, що з “майданної теми” в інтерпретації С. Боднаренка виростає військово-патріотична. Про це подумалося, коли в поемі “Майдани і магнати, або Магія трав” прочитали таке щемливе слово: “Хтивий путан викрадає Європу, схоже, вже Зевсом бачить себе виплід улуса й чудської утроби, син вертухая й онук КГБ”. Теми військового конфлікту на східних рубежах нашої держави торкаються також вірші “Аз”, “Буки”, “Гради”, “Шанси чинів і шанси бійців”. І знову доводиться говорити про “примагнічення” до теми через буденність. “Ми повернемося, генерале, – доповзем і до ваших дач, щоб затамив: не ми програли, ти програв, генерале здачі!” Згадаймо про те, скільки розмов велося й ведеться про продажність “верхів”? Отже, маємо підстави вважати, що поезія є відголоссям (нехай болючим) дум народних.

Громадянськість бачимо й в інших творах. Зупинимося на декількох із них. З нової книжки видно, що поет прагне відкривати світ для читачів через мандрування у віршах. Звернімося хоча б до творів “Літаючі рушники”, “Пам’ять степу”, диптиха “Бонн і Кельн”, “Вино Венеції з води”, “Одеська Одіссея”. Щодо останніх циклів, то в них знаходимо чимало цікавинок: “...тиха Венеція ця не минеться, бо омиває тебе і мене”, “Висить собі з любов’ю, не заглядає в рот: він бореться з лупою, він славний ...чоловік” (оте “чоловік” трішечки ріже слух, але оживлення неживого предмета діє якимось магічно), “Та навряд хоч на якій з планет знають запах чебрецю чи м’яти. Геніальним буде той поет, що зуміє словом передати їм, далеким, аромати ті – самовиті, чисті і густі”. Схоже, що романтика мандрувань народжує індивідуалізм мислення?

Ще один аспект громадянськості досить несподіваний. Урбанізм слововираження. Він, до речі, проявляється в багатьох текстах. Досить, либонь, назвати “Хрещення Хрещатиком”, цикл “Повітряне метро”, розділ “У напрямку площі Згоди”, “Чиє це місто? І чиє воно якщо є?”. Не думаємо, що цитування рядка з вірша “Чиє це місто?” є випадковістю. Запитання болісне. Не секрет, що відповіді на нього шукають чи не всі представники покоління, що народилося в різних регіонах України і котрих доля пов’язала з Києвом. Голос покоління? Так! Вірші С. Боднаренка на цю тему не менш оригінальні, ніж твори Василя Герасим’юка, Олександра Астаф’єва, Анатолія Мойсієнка... (список можна продовжити, і він вийде чималим. Поширеність явища? Не відкидаймо такої ймовірності, але зауважимо, що на такому тлі важко виявити оригінальність. Але С. Боднаренку це вдалося!). “Ти вічний, бо – князь, а не цар, хоч був два віки погорільцем, Хто думав, що ти їм швейцар, вже спікся у власній парилці?”

Урбаністичне забарвлення мають також мелодії філософічності. До речі, тут перевалює звучання богошукань: “Свідоцтво життя ти моє неурізане, вірніше, ніж те – із Адама ребра, твій зір голубиний, ці вічі Вітчизни і ця янголина простертість крила!”. А хіба погляд на сутність через міський об’єкт не стосується пейзажності? “Узвозу навіть до того нудно, що вниз повзе – ховатися у Дніпрі”. “Порожній театр ще плаче, як пес прибудний... Сховались бомжі, лиш місяць сам бомжує вгорі”. Вдумаймося, читаючи урбаністичні описи! По-своєму віддзеркалюється прив’язаність до міських реалій і в інтимній ліриці: “Всякий ніж коротший за нашу ніжність, як і меч-куціший аж на п’ять літер. Знав

би це, хто вірить в свою безгрішність, – влада, терористи, Фейсбук і Твіттер...” (Все у цім світі є взаємопов’язаним!)

2. Справжність через слововираження

Поет С. Бондаренко не належить до тих, які обділені увагою читачів та критики. А все тому, що вміє створити живу картину за допомогою неперепутних виражальних засобів. Дивовижність якась! Мовимо про ощадливість мовлення як свідчення поетичного досвіду та віку. І водночас не дає спокою густонасиченість метафорами, порівняннями, неологізмами, рідковживаними словами. А ще, мабуть, є підстави мовити про оригінальні синонімічні ряди, певні дози алітераційності тощо.

До питання про слововиражальність можна також віднести багатство форм та наявність культурологічних акцентів. Цікавою, як нам здається, є проблема належності поета до певної літературної течії. Бо не все тут трактується однозначно. (Проблема? Безперечно! Але хто сказав, що без неї буває справжність?)

Отже, метафоричні зблиски. Якщо мати їх на увазі, то не буде перебільшенням сказати, що книжка “З ким МІСто говорить” на них тримається. Складається враження, що поет дуже вдало вибудовує їх і кладе цікавинки одна на одну, як майстровитий муляр цеглиночки у стіну: “В домах колиски чалив нам землетрусом світ”, “В небо дзвіниця зиркає й заглядає під арки”, “А місяць чіпляється за гілки, за-ви-са-ю-чи”, “Каштани відмолять твій дух”, “Сьогодні Місто не виходить з дощу”, “А соки з глибини аж десь під зорі пливуть своїми руслами по крові”.

Порівняння теж є досить неочікуваними і свіжими: “Може словом-осною, як щитом пригожусь”, “Збігає час-як молоко на плитці”, “Я у степу – більш живучий, ніж риби”, “Цвіт їх, як небесна манна”, “Як сорока-білобока, як собака-пасталака ходить бомжик одиноко коло сміт-те-во-го бака”, “Вся ти, як дріжджі на роздоріжжі”.

Цікаві метафори й порівняння можна наводити й надалі. Відчувається, що поет дбайливо ставиться до слова, вважаючи його необхідним будівельним матеріалом у своїй версифікації. Тому так часто у книжці зустрічаємо неологізми та рідковживані слова на зразок “розбіжжя”, “непобачення”, “дзвін-кровогін”. Нерідко сентенції, висловлені поетом, сприймаються як узагальнення уроків життя. “Ми похрещені втратами і весіллям весіль”, “Гірше, ніж моя Мама, я відчуваю усе на відстані”, “Збігає час – як молоко збігає”, “Шепіт – це прамова”. Та не тільки ця особливість впадає у вічі. Помічаємо й інші знахідки: “Річки слід”, “Листяний бро-не-жилет”, “слівомофор”.

Оцю недомовленість слів доповнюють і такі рядки: “Віт колиска”, “Нетто-брутто помислів”. Адже його вистачає у книжці. Маємо римовані вірші, верлібри, сонети, поеми та паліндроми. І звісно, поетичні мініатюри в найрізноманітніших виявах, особливо вражають танкохоку та паліндромні однорядковики.

Не можна оминати й питання про культурологічні акценти. Уже хоча б тому, що його відсвіти знаходимо у віршах “Київський маніфест Валємира Хлебнікова” та “Римаруче риморіччя”, та поет не обмежується цими іменами. Зринають імена Тараса Шевченка, Євгена Плужника, Леоніда Кисельова, Миколи Вінграновського...

Рівняння на високі імена є очевидним. Та не тільки через асоціації з певними текстами, а через прагнення автора знайти свою струмину в пісневирі: “Саджав і ростив я дерева, як вірші не так для плодів, як для запахів цвіту. Був сад, як букет і були щасливіші в нім бджоли, і люди п’яніли до літа”.

Поет, як дбайливий садівник, намагається вловити кожен запах слова й думки. І не лише відчутти, а й передати по-своєму.

3. Іскринки паліндромного багаття.

Можливо, цей розділ і дещо дисонансує з попередніми, та думаємо, що тут є певна закономірність у форматі віршотворчості С. Бондаренка.

Слушно зауважити, що паліндром, або рак літеральний має давню історію, здається, що вона почалася ще в 1691 році з книги Івана Величковського “Млеко од овцы пастырю належное”. До речі, у цьому виданні він не лише вмістив зразки “поетичної новинки” того часу, а й теоретично обґрунтував найосновніші ознаки цієї “віртуозної віршової форми” (Ю. Ковалів).

На жаль, через різні причини воно не поширювалося. Принаймні, історія літератури не може назвати жодного факту появи паліндрома в Україні, коли вона вимушено перебувала у складі Російської імперії, бо давалися взнаки мовні заборони, та й часи комуністичного тоталітаризму не радували. Тільки в 1970-х роках поетові-львів'янину Володимирі Лучуку вдалося опублікувати перший паліндром для дітей.

Ці та інші цікаві факти можна дізнатися з антології українського паліндризму “У сузір'ї Рака”, яку впорядкував І. Лучук – син відомого поета, життя якого передчасно згасло. Тут знайшлося місце паліндромному романові О. Шкварка та одноряддю О. Ірванця. Між іншим, варто, мабуть, згадати, що в цьому виданні щедро представлений М. Мірошніченко, який разом з І. Лучуком збирав найвдаліші зразки паліндромів. Слід, либонь, підкреслити й те, що авторами антології шестилітньої давності були А. Мойсієнко, Н. Гончар, П. Сорока, М. Стрельбицький, М. Луговик...

У декого, зрозуміло, може виникнути запитання: навіщо, мовляв, рецензенти роблять екскурс у минувшину? Та не треба далеко ходити за поясненнями: саме антологія відкрила для нас Бондаренка-паліндроміста. До того ж мандрування в праминуле – прозорий натяк на те, у яких умовах постала літературна форма, яка так приваблює.

Увагу до неї “спровокував” сам С. Бондаренко, вмістивши в уже згадуваній книжці розділ паліндромних творів, який вражає формалістичним багатством. Поет логічно йде від поеми до дитячого поліндрома та однорядь. Звісно, можна по-різному й багато мовити про формотворчість, але цікавинки не можна не згадати. Особливо багато знаходимо їх у поемі “Вінгрант і нар гнів” (тут, мабуть, слід згадати, що вперше прочитали її в “Літературній Україні” й були здивовані неповторністю слововираження). Дивовижність вражає читачів уже на початку твору. Не залишаються поза увагою такі словосполучення, як-от “вік вовків”, “на ріллі ран”, “вік-копірка кріпаків”. До речі, вони є і в інших розділах поеми. Наприклад: “і локон дива на видноколі”, “жага багаж”, “козо-мозок”, “віщодар радощів”, “і цар праці”, “резон озер”, “мир душам... мудрим”.

На нашу думку, істотне значення має те, що в основу твору С. Бондаренко поклав біографічний принцип, по-своєму оповідаючи про те, що було дорогим для поета М. Вінграновського. Це видно уже з назв розділів поеми: “Чолова наволоч”, “Дар зрад”, “О кіно, Ніко”, “Резон озер”. Ці акценти на деталях дають можливість ліпше зрозуміти і вміщений у книжці сонет “Зозуля в Новобіличах”, присвячений поетові. “Дякую, крилата екселенціє, за сигнали круглі, як лекала”.

Ще кілька думок про паліндромний розділ. Поему “Вінгрант і нар гнів” з ефектним закінченням фразою “ви самі масив” вдало доповнюють “Гулагівський поліндром”, твір “А пацан – на цапа”. У цих та інших текстах запам'яталися образи на зразок “золото лоз”, “на морі роман”. Зрештою, вигадлива словесна гра ніколи не впала б в око, якби автор не прагнув лапідарно й точно опоетизувати буденність.

По-своєму цікавим є дитячий паліндром “козак з казок?”, тут кидаються у вічі образи “гомере перемог”, “козак з казок”, “в авто” “катав”. Тепер про історичний аспект. Уже, зокрема, йшлося про те, що в тоталітарні часи дитяча паліндромність почалася із твору В. Лучука. А текст С. Бондаренка переконав, що заглиблення в тему можливе і навіть є дуже потрібним.

Завершимо розділ розмислами про паліндромні одноряддя. Ніби й небагато їх маємо, лише 10. Але яких! “Ого в тазу у пуза твого”, “Завиниво аз”, “Монгологном”. Кожен із них промовляє так багато! І все більше мислиться, що поет знайшов свою стежку з паліндромного роздоріжжя, поєднуючи ліричність та гумор. Хоча останній і не виявився таким зримим, як того декому хотілося б, чи, може, у цьому й полягає шарм?

4. Купання в писемній джерелиці

У новій книжці поета вміщено три поеми. Оскільки про одну з них (“Вінгрєн і нар гнів”) уже йшлося, то не бачимо потреби ще раз повертатись до наших розмислів про твір. Хочемо підкреслити лише одне: поет залишається вірним логіці художнього мислення та різноманітності форм.

Щодо останньої, то маємо такі форми, як “поема-паліндром”, “психологічна поема-кліп”, “історично-детективна поема-кліп”. Уже сам перелік у нашій статті стверджує про це.

Тепер поговоримо ще про один нюанс. У текстах “Пікнік з мільярдером, або Травми трав” та “Майдани і магнати, або Магія магми” рими й прозові відступи тісно переплетені. Ми вважаємо це вимогою часу, який натякає на таке поєднання. (Іноді, можливо, і хочеться поетизації прозоїзмів без нарочитої банальності. Але це є тільки нашим бажанням, бо слово – за поетом.) Щодо двох останніх поем, то вони й тематично відображають час. Особливо мислиться про це, коли в поемі “Майдани і магнати, або Магія магми” читаємо: “надто кривавий був тан горе і радість – по вінця! Все ж ми росли Майдан тут не лише українцям!” Хіба не актуально це звучить?

Процитуємо й інші. Зокрема, у творі “Пікнік з мільярдером, або Травми трав” імпонують такі слововживання, як “юних кущів розпатлані крони”, “стволи очей”, “текіла слова”, “скроні посріблює совість”, “різня садів”, “осердя серця”. Ряд цікавинок, безперечно, можуть продовжити: “яблука жіноцтва з тугої туги”. Вони є і в поемі “Майдани й магнати, або Магія магми”: “Механізм душ”, “Душа вже в бруківку вмерзла”, “Чуття спів щастя”, “ментокати”, “поранена камера”, “верховний командувач-серце”.

Три крапки – натяк на продовження-нанизування вдалих рядків. Але не будемо цього робити. Кожен спроможний зробити це сам, взявши до рук книжку. Ми – про інше. Є в поемах чарівності. Може, вони дещо приземленіші, ніж у поетів попередніх літературних поколінь. Та хіба це трагедія? Якщо звернутися до історії, то можемо помітити різницю між поетикою М. Драй-Хмари і М. Йогансена, П. Филиповича і Є. Плужника, П. Скунця і В. Кордуна... Поет прислухається до голосу епохи.

5. Замість P. S.

Спочатку думали повісти мову про недоречності. Але потім відмовилися від цього наміру.

Чому? Та не хочемо виносити на суд до громади наше несприйняття окремих слів. Бо тут злий жарт може зіграти невідповідність мовних середовищ, у яких вирости рецензенти і поет. А ще не хочемо сумніватися у правильності окремих слововживань, але сучасна літературна мова велить по-іншому. Звісно, можна було б стати на таку позицію. Але... що в тому поганого, коли поет витворює свою стилістику?

Зустрінемося з нею в недалекому майбутньому? Чесно кажучи, дуже хотілося б. Але все залежить від поета. І тільки від нього!

Отримано 27 листопада 2017 року

Тернопільська область